

УДК 37.091.33:8:004

<http://orcid.org/0000-0001-9238-7182>

<http://orcid.org/0000-0003-3115-294X>

<http://orcid.org/0000-0003-3506-2503>

УРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОСІЙСЬКОГО ВОКАЛІЗМУ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПРАВИЛЬНОЇ ВИМОВИ

*Бурякова О.С., канд. філол. наук,
Петренко І.П., Черкашина Ж.В. (Харків)*

Стаття присвячена важливому аспекту методики викладання російської мови як іноземної – формуванню правильних артикуляційних навичок у студентів при вимові російських голосних. Автори, спираючись на класифікацію голосних російській мови, розглядають особливості їх артикуляції у порівнянні з подібними звуками англійської, французької і німецької мов. Особливу увагу приділено прийомам використання звуків-помічників при корекції вимови голосних. Також наведено загальні рекомендації щодо виконання фонетичних вправ і, зокрема, зразки таких вправ, які, на думку, авторів, сприятимуть більш ефективній роботі щодо засвоєння та поліпшення вимови російських звуків.

Ключові слова: артикуляційна база, вимова, голосні звуки, російська мова як іноземна, фонетика.

Бурякова Е.С., Петренко И.П., Черкашина Ж.В. Учет особенностей русского вокализма при обучении иностранных студентов правильному произношению. Статья посвящена важному аспекту методики преподавания русского языка как иностранного – формированию правильных артикуляционных навыков у студентов при произношении русских гласных. Авторы, опираясь на классификацию гласных звуков русского языка, рассматривают особенности их артикуляции в сравнении с подобными звуками английского, французского и немецкого языков. Особое внимание уделено приемам использования звуков-помощников при коррекции произношения гласных. Также даны общие рекомендации по выполнению фонетических упражнений и, в частности, примеры таких упражнений,

которые, по мнению авторов, повысят эффективность работы по усвоению и улучшению произношения русских звуков.

Ключевые слова: артикуляционная база, гласные звуки, произношение, русский язык как иностранный, фонетика.

Buryiakova E.S., Petrenko I.P., Cherkashina Zh.V. Consideration of Russian vocalism peculiarities in teaching foreign students the correct pronunciation. The article is devoted to an important aspect of language teaching methods of Russian as a foreign language – the formation of students' correct articulation skills in the process of pronunciation of Russian vowels. The authors present the classification of Russian vowels and consider the peculiarities of their articulation in comparison with similar sounds in English, French and German languages. According to the authors, such comparisons can serve as methodological guidelines, help students to understand the Russian language sound system much better and overcome the interfering influence of the native language consciously. Knowledge of the most common variations in foreigners' pronunciation allows the instructor to go by without difficulties while working with any audience. This is especially important in the conditions when the instructor does not speak the student' native language.

Special attention is paid to the methods of using sound-assistants in the process of vowel pronunciation correction.

General guidelines are also given for the implementation of different phonetic exercises and, in particular, their examples, which raise the efficiency of work while mastering and improving Russian sounds pronunciation. The authors note, that the system of exercises for correct pronunciation skills formation, should be built in such way that the pronunciation exercises are always followed by a series of auditory ones. The implementation of these exercises is preceded by a careful study of the teacher's comment. Listening to the speech samples must be repeated until you have an accurate auditory image of a word, syntagm, and sentence. We are supposed to get down to pronunciation exercises after successful fulfilment of auditory final tasks.

The article will be useful for the teachers of Russian language as a foreign one, especially phoneticians, who train foreign students the correct pronunciation of Russian or intend to improve their articulation basis as well as students-philologists aimed at introducing the system of Russian vocalism in practice.

Key words: articulation basis, phonetics, pronunciation, Russian as a foreign language, vowel sounds.

Головною метою початкового етапу навчання російської мови як іноземної (РМІ) є засвоєння іноземними студентами основ російської вимови. Як правило, реалізація цього завдання здійснюється

за такими напрямками: постановка звуків за методикою свідомого керування процесом артикулювання; робота над наголосом та редукацією ненаголошених голосних; робота над інтонаційними конструкціями (ІК-1, ІК-2, ІК-3, ІК-4); розвиток фонетичного слуху; оволодіння технікою читання; навчання письма (первинні навички); ознайомлення з необхідними фонетичними знаками.

З урахуванням вищенаведеного викладачеві-русисту необхідно знати сутність фонетичних явищ, які впливають на якісне засвоєння іноземними студентами фонетичної системи російської мови. Це обумовлює **актуальність** пропонованої статті.

Аналіз актуальних досліджень. Практичні питання, пов'язані з формуванням в іноземних студентів правильної артикуляційної бази, вирішували у своїх працях багато дослідників у галузі методики викладання РМІ. Так, Н. Б. Бітєхтіна перераховує головні особливості звукової структури російської мови, що становлять типові труднощі для представників різних національностей. Це протиставлення приголосних за твердістю і м'якістю, дзвінкістю і глухістю, оглушення і вокалізація приголосних, вимова шиплячих, сполучень приголосних, редукація ненаголошених голосних [1: 7].

На важливості порівняльного аналізу рідної мови та мови, що вивчається, щодо особливостей артикуляційної бази звуків двох контактуючих мов наголошує І.В. Каліта. Такий аналіз дозволяє пояснити деякі відхилення вимови від норми у російській мові іноземних студентів [4: 102]. На думку Н.А. Любімової, «зіставлення розкриває універсальні і специфічні риси різних рівнів фонологічного компонента мов – інтерферентні зони, що відтворює необхідну базу методики навчання звукового строю російської мови» (переклад наш – О.Б., І.П., Ж.Ч.) [5: 16].

Метою даної статті є: а) на фактичному матеріалі системи голосних звуків російської, англійської, французької і німецької мов виявити в порівнянні наявні фонетичні спільноти і відмінності; б) показати своєрідність фонетичної структури російського вокалізму щодо постановки та корекції вимови голосних звуків в іншомовній аудиторії на практиці.

Виклад основного матеріалу. Класифікаційними ознаками голосних російської мови є ступінь підйому язика вертикально відносно до піднебіння, ступінь просунутості його вперед або задвинутості

назад горизонтально, положення губ. Російські голосні не розрізняються за такими класифікаційними ознаками, як положення м'якого піднебіння, тональність й однорідність артикуляції.

За тривалістю виходу повітряного струменя розмежовують довгі й короткі голосні. Однак тривалість не є класифікаційною ознакою російських голосних, оскільки визначається положенням наголосу по відношенню до наголошеного складу у фонетичному слові. Наголошений голосний у російській мові більш тривалий та інтенсивний, ненаголошений голосний короткий і менш інтенсивний. У деяких мовах, наприклад, у німецькій та англійській, опозиція голосних за довготою/стислістю є фонологічно значущою, оскільки різниця за даною ознакою не залежить від позиції голосного звуку по відношенню до наголошеного складу і зберігається при будь-якому темпі мовлення [3: 40]. Щоб відкоригувати вимову іноземними студентами голосних звуків російської мови, викладачу-русисту необхідно співвідносити голосні російської мови з основними звукотипами, характерними для системи вокалізму мови, носієм якої є іноземний студент [2: 34].

Аналіз методичної літератури [1; 2; 4] дозволяє рекомендувати викладачам дотримуватися наступного порядку виконання студентами фонетичних вправ:

1. Прослухати текст вправи (звуки, комбінації звуків, слова, фрази, скоромовки, віршовані рядки).
2. Повторювати текст за диктором.
3. Одночасно з диктором вимовляти слова, фрази, віршовані рядки тощо.
4. Самостійно прочитати текст вправи.
5. Читати текст вправи, записуючи свій голос на звуконосії.
6. Записаний текст прослухати, порівняти з текстом диктора. Якщо є помилки, повторити запис, домагаючись правильної вимови.
7. Питання, проблеми що виникають, обговорити з викладачем.

Так, відпрацьовуючи артикуляцію російського голосного заднього ряду верхнього підйому [u] (тут і далі використовується система фонетичних знаків, розроблених Міжнародною фонетичною асоціацією International Phonetic Association) в іншомовній аудиторії, слід урахувувати, що при вимові даного голосного звуку губи максимально витягнуті й округлені. При вимові відкритого голосного

заднього ряду [ʊ], що зустрічається, зокрема, в англійській, французькій та німецькій мовах і співвідноситься за артикуляційними ознаками з російським [u], лабіалізація менш виражена, на що необхідно звертати увагу студентів, рідною (або іншою) мовою яких протиставляється два голосних верхнього і верхньо-середнього підйому – [u] і [ʊ]. У нагоді стане, на наш погляд, виконання такої вправи (враховуючи початковий етап викладання російської мови, бажано щоб викладач коментував постановку звука англійською мовою):

The Russian letter y sounds much shorter than the oo in noodles or room. Puckering your lips will help you to pronounce the Russian y.

Now say:	ум...	oom	mind, intelligence
	кум	koom	godfather
	тум	toot	here
	тому	tuh-moo	to that (one)

Repeat all four together: ум, кум, тум, тому.

Російський голосний [ɑ] вимовляється з максимальним розкриттям рота, на відміну від співвідносних за артикуляційними ознаками голосних, що зустрічаються в інших мовах світу (зокрема, в англійській), а саме голосного переднього ряду [a], для артикуляції якого характерне менше розкриття рота, і голосного заднього ряду [ɑ], при вимові якого губи злегка витягнуті і округлені. Це необхідно враховувати при постановці вимови даного голосного звуку, зокрема, англомовним студентам (африканцям, індійцям тощо).

Також дуже поширеною помилкою є нерозрізнення на слух російських [i]/[î]. Наприклад, не розрізняється така пара слів, як «быть» і «бить». Помилка виявляється вже при спробі вимовити звуки [i]/[î] ізольовано. Буде доцільно на занятті виконати, наприклад, наступну вправу:

The letter ы is typically Russian. Nothing like it exists in English. To pronounce it, put a pencil between your teeth and push your tongue backwards. Now try to say:

its .., its .., its

Hear the sound rumbling in your throat? That is where it should be down deep in your throat.

Exaggerate and try it again: its...

Say: **sin...**
 Now say: **сын...** *sihn* *son*

Say: **dīm ...**
 Now say: **дым...** *dihm* *smoke*

Say: **bit...**
 Now say: **быт...** *biht* *mode of life*

Do you hear the difference? Now let us try some Russian words with the only really difficult sound in the Russian language – ы.

Say: **мы...** *mih* *we*
сыр... *sihr* *cheese*
бык... *bihk* *bull*

Now say the three words together: мы, сыр, бык...

Say: **рыба...** *rih-buh* *fish*
тыква... *tihk-vuh* *pumpkin*
мышка... *mihsh-kuh* *mouse*

Now say the three words together: рыба, тыква, мышка...

При постановці вимови російського нелабіалізованого голосного середнього ряду середнього піднесення [ə ('ê) (*дорого́й, молоко́...*) викладач може використати відповідний звук німецької або англійської мови (пор., наприклад, англійське *cupboard* [kʌbəd]), який збігається за своїми акустико-артикуляційними характеристиками з даним редукованим голосним звуком російської мови.

Необхідно зіставити акустико-артикуляційну базу звукосполучень [to]/[tœ] – [to] ([t] умовно позначає будь-який твердий приголосний, а [t'] – будь-який м'який приголосний) (*мёд – море*), оскільки дані поєднання можуть сприйматися, зокрема, франкомовними і німецькомовними студентами як акустично близькі. Звукосполучення [to]/[tœ] являє собою поєднання твердого приголосного з наступним лабіалізованим голосним переднього ряду (при вимові звуку [o]/[œ] органи мовлення повинні зайняти положення, характерне для вимови [e]/[э], але з округленими губами), тоді як звукосполучення [to] є поєднанням м'якого приголосного з наступним лабіалізованим голосним заднього ряду. У російській мові є лабіалізовані голосні тільки заднього ряду. При постановці вимови російського акомодованого голосного [o] студентам, у рідній (чи іншій) мові яких наявні лабіалізовані голосні переднього ряду [ø], [œ], останні не можуть бути використані як звуки-помічники.

Це особливо актуально для арабських (країни Магрибу) і африканських студентів-франкофонів, тому що труднощі, які виникають під час їхнього навчання російського вокалізму, обумовлені особливостями співвідношення системи голосних і приголосних у двох мовах. Російська мова визначається як мова переважно консонантного типу, французька ж навпаки відноситься до мов вокалічного типу, де більше 30% фонем голосні. Інтерферуючий вплив при вивченні російської мови надають такі особливості французької, як зосередженість артикуляції в передній зоні, поширеність лабіалізації і назалізації, а також більш напружена й енергійна артикуляція. Це визначає як можливості позитивного переносу, так і негативну інтерференцію, що провокують виникнення стійкого акценту. Наприклад, російські приголосні [ш] і [ж] є більш твердими, ніж французькі [ʃ] і [ʒ], що пояснює включення цих звуків у корегувальні вправи.

Звукосполучення [ty]/[tY] – [tu] аналогічні звукосполученням [to]/[tœ] – [t] можуть сприйматися франкомовними і німецькомовними студентами як акустично близькі (*ключ*, *сюда*). Разом із тим звукосполучення [ty]/[tY] включає твердий приголосний і лабіалізований голосний переднього ряду (при артикуляції [y]/[Y] положення органів мовлення відповідає положенню, яке артикуляційні органи займають при вимові голосного [i]/[î], однак положення губ відрізняється – вони повинні бути округлені), а звукосполучення [tu] – м'який приголосний та лабіалізований голосний заднього ряду. При постановці вимови російського акомодованого голосного [u], наприклад, франкомовним студентам лабіалізовані голосні переднього ряду [y] та [Y] не можуть бути використані як звуки-помічники.

Тривалість і гучність звучання російського голосного змінюється залежно від ступеня його віддаленості від наголошеного складу. Це становить певні труднощі, наприклад, для іспаномовних студентів, у мові яких наголошені й ненаголошені голосні характеризуються однаковою якістю, і, також, на відміну від англійської, в іспанській немає редуції голосних. Довгі голосні також не слід змішувати з подвійними голосними, які являють собою сполучення двох голосних однакової якості на стику морфем. Наприклад, російське «фамилии», де «фамили» є коренем, а «и» – флексією.

Іноземні студенти також повинні відрізнити поєднання двох/трьох голосних у складі російського фонетичного слова (*наука, по-арабски, по-английски...*) від поліфтонгів, що зустрічаються в мовах, носіями яких вони є, наприклад, *lower* (англ. трифтонг [aʊə]). Дифтонги і трифтонги вимовляються на одному видихувальному поштовху й утворюють один склад (у складі дифтонга або трифтонга тільки один із голосних є складоутворювальним). У російській мові два (або три) сусідні голосні звуки розпадаються на два (або три) самостійні склади, що необхідно знати іншомовним студентам при оволодінні технікою читання російських текстів.

Висновки. Проведений аналіз системи вокалізму російської мови у співставленні з голосними англійської, французької та німецької мов виявив спільні та розпізнавальні ознаки цих звуків. Вони можуть бути як помічниками у постановці правильної російської вимови, так і, навпаки, викликати негативну інтерференцію, що заважатиме формуванню стійких артикуляційних навичок. Для вирішення цієї методичної проблеми доцільно використовувати фонетичні вправи, зразки яких було наведено вище.

У подальшому автори планують розширити межі свого дослідження та співставити систему російського консонантизму з аналогічною системою деяких мов, якими володіють іноземні студенти, що, безумовно, стане у нагоді викладачеві РМІ під час формування у студентів правильної артикуляції звуків російської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Битехтина Н.Б. Русский язык как иностранный: фонетика / Н.Б. Битехтина, В.Н. Климова. – М. : Русский язык. Курсы, 2011. – 128 с.
2. Вагнер В.Н. Методика преподавания русского языка англоговорящим и франкоговорящим / В.Н. Вагнер. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 384 с.
3. Евстифеева М.В. Теоретическая фонетика английского языка. Лекции, семинары, упражнения / М.В. Евстифеева. – М. : Флинта : Наука, 2012. – 168 с.
4. Калита И.В. Практическая фонетика современного русского языка с основами теории / И.В. Калита. – *Ustí nad Labem* : PF UJEP, 2011. – 132с.
5. Любимова Н.А. Сопоставительное изучение фонетики русского языка: лингвистический и методический аспекты / Н.А. Любимова // Русский язык за рубежом. – 2012. – № 2. – С. 14–19.